

UDK: 314.7:314.8(497.5 Cres-Lošinj)''1961/1991''

314.8:314.7(497.5 Cres-Lošinj)''1961/1991''

314.64-053.9(497.5 Cres-Lošinj)''1961/1991''

Pregledni rad

Priljeno: 08. 11. 1999.

Sonja Podgorelec

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

UTJECAJ MIGRACIJA NA STARENJE STANOVNIŠTVA CRESKO-LOŠINJSKOG OTOČJA

SAŽETAK

Cresko-lošinjsko otočje je tijekom povijesti, a posebice nakon Drugoga svjetskog rata doživjelo vrlo važne emigracijske, a potom i imigracijske procese. Nakon pedeset i više godina neprekidne depopulacije, šezdesetih započinje useljavanje na otok Lošinj, a sedamdesetih na Cres. U tom zaokretu od snažne depopulacije ka znatnom porastu broja stanovnika, ako se promatra otočje u cjelini, krije se i demografska posebnost istraživanja tog otočja u usporedbi sa drugim hrvatskim otocima. Višegodišnji denatalitet i snažno dugotrajno iseljavanje iz naselja u unutrašnjosti otoka Cresa i sa svih otoka lošinjskog arhipelaga uzrokom je mnoštva staračkih, samačkih, ali i napuštenih domaćinstava. Svi analitički pokazatelji dobne strukture iznad su praga koji određuje kada neka populacija počinje starjeti. Prosječna starost na cjelokupnom otočju već je trideset i više godina uvjerljivo iznad 30 godina, a na otocima lošinjskog arhipelaga kreće se iznad granice reproduktivne dobi, oko 50 godina. Koficijent starosti kreće se između 14,02 na Lošinju i 49,22 na Iloviku.

KLJUČNE RIJEČI: depopulacija, iseljavanje, useljavanje, starenje, samačka domaćinstva, Cres, Lošinj, lošinjski arhipelag

1. Uvod

Jedno od obilježja hrvatskih otoka uz njihovu ljepotu, posebnost vegetacije, zanimljivo graditeljsko naslijeđe, povijest koja je ostavila tragove na tim prostorima i koja otoke čini jedinstvenima, svakako je starost njihova stanovništva. Starenje stanovništva otoka posljedica je društvenih zbivanja koja su utjecala na stoljetna demografska kretanja. Proces iseljavanja s hrvatskog otočja glavni je uzrok pada broja stanovnika otoka, a depopulacija prisutna od dvadesetih godina ovog stoljeća temeljni je uzrok starenja otočne populacije. Uspoređujući pojedine skupine otoka, kvarnersko otočje, a unutar njega cresko-lošinjska podskupina, zauzimaju specifično mjesto.

U cresko-lošinjsku podskupinu otoka ubrajamo Cres, Lošinj i otoke lošinjskog arhipelaga: Ilovik, Susak, Unije, Male i Vele Srakane. Prema svom položaju u odnosu na kopno spadaju u skupinu vanjskih otoka, dok prema površini u razmje-

rima jadranskih otoka¹ Cres ubrajamo u velike, Lošinj u srednje, a otoke lošinjskog arhipelaga u male otoke. Prema brojnosti stanovnika ni jedan otok ne zadovoljava kriterij velikog otoka. Stoga se demografsko istraživanje otočja Cresa i Lošinja uvrštava u istraživanja tzv. malih populacija. Mala populacija uvijek je omeđena u nekom prostoru i vrlo osjetljiva na apsolutne i relativne promjene kretanja stanovništva. Problem je naglašen na otocima na kojima postoji mnoštvo malih naselja ili samo jedno naselje i gdje zbog odlaska (ili rjeđe dolaska) nekolicine stanovnika, ili pak izostanka, primjerice, rađanja dolazi do naglih demografskih poremećaja. U prostoru cresko-lošinjskog otočja Cres je otok s velikim brojem malih naselja, a na pet otoka lošinjskog arhipelaga postoji samo jedno naselje. U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata »nepovoljna je naseljska struktura neprijeporno bila inicijalni čimbenik novijeg iseljavanja otočana« (Nejašmić, 1999: 433).

2. Ukupno kretanje stanovništva cresko-lošinjskog otočja u vrijeme posljednjih triju popisa stanovništva

Cresko-lošinjski otoci imaju dugu, tešku i iznimnu migracijsku povijest. Otočje se naseljavalo i s njega se iseljavalo u raznim povijesnim razdobljima, a neprekidan proces depopulacije započinje krajem 19. stoljeća na Cresu i dvadesetih godina 20. stoljeća na Lošinj i otocima lošinjskog arhipelaga. Vrlo važne i emigracijske i imigracijske procese otočje je doživjelo u novijoj povijesti, točnije poslije Drugoga svjetskog rata. U prvim poslijeratnim godinama popis stanovništva potvrđuje širenje i snaženje procesa depopulacije na ovim prostorima. U to vrijeme još su na otocima prisutni slični gospodarski uvjeti koji su i u ranijim razdobljima utjecali na razmjerno visoku agrarnu gustoću, koja je i ranije bila glavnim razlogom iseljavanja. Sljedeći važan uzrok iseljavanja, ovoga puta mahom talijanskog stanovništva, vraćanje je otoka Cresa i Lošinja Hrvatskoj. Sve do početka sedamdesetih otoci doživljavaju sudbinu ukupnoga hrvatskog otočja, štoviše bilježe najveće smanjenje stanovnika u razdoblju od 1948. do 1971. Veliki val iseljavanja krajem šezdesetih iz Hrvatske u zemlje Zapadne Europe zapljusnuo je i dio cresko-lošinjskog stanovništva. Dio otočana s malih lošinjskih otoka iselio je u prekomorske zemlje.

2.1. Prirodno kretanje stanovništva

Uspoređujući otoke unutar podskupine, popis 1971. bilježi blag porast broja stanovnika samo na Lošinj dok je na svim drugim otocima i dalje prisutna snažna depopulacija. Rast broja stanovnika bilježe naselja Mali i Veli Lošinj. Grad Cres, kao i sva ostala manja naselja, posebice u unutrašnjosti otoka i na malim otocima lošinjskog arhipelaga, bilježi i dalje pad broja stanovnika. Jedan od najupečatljivijih pri-

---

¹ Prema geografskom kriteriju površine, veliki jadranski otoci su oni čija je površina veća od 100 km², srednji oni površine od 50–100 km². Prema demografskom kriteriju brojnosti stanovništva, u skupinu većih otoka autori svrstavaju otoke koji imaju više od 10.000 stanovnika.

mjera smanjenje je broja stanovnika otoka Suska (tablica 1) između 1961. i 1971. U tom razdoblju Suščani su u velikom broju iselili u SAD. Sljedeći popis, 1981., bilježi snažniji porast stanovnika na Lošinj koji uz i dalje prisutnu depopulaciju na drugim otocima utječe na ukupno povećanje broja stanovnika cijelog otočja. Pozitivni prirodni prirast stanovništva Malog Lošinja poništava denatalitet prisutan u drugim naseljima na otoku (843 živorođene djece u Malom Lošinjju). Prvi put u dvadesetom stoljeću porast broja stanovnika bilježimo i u gradu Cresu, ali biološke vrijednosti njegove reprodukcije nisu bile dovoljne u sprječavanju općeg denataliteta istoimenog otoka. Još snažniji porast stanovništva u gradskim naseljima, posebice na Lošinjju, te na Cresu (Cresu i Osoru), i relativnu stagnaciju depopulacije na otocima lošinjskog arhipelaga bilježimo u međupopisnom razdoblju 1981.-1991.² (tablica 1). U posljednjih trideset godina ni jedno otočno naselje lošinjskog arhipelaga nije imalo razdoblje pozitivnog smjera ukupnoga kretanja stanovništva.

Tablica 1: Broj naselja i promjena broja stanovnika cresko-lošinjskog otočja 1961., 1971., 1981. i 1991.

Otok/otočje	Broj naselja	Broj stanovnika			
		1961.	1971.	1981.	1991.
1	2	3	4	5	6
Lošinj	5	5654	5785	6688	8134
Ilovik	1	346	213	147	145
Susak	1	1199	323	247	188
Unije	1	273	113	85	81
Male Srakane	1	17	2	2	1
Vele Srakane	1	92	17	16	9
Cres	29	4373	3536	3176	3238
Cresko-lošinjsko otočje	39	11954	9989	10361	11796

Izvor: Popisi stanovništva, domaćinstva i stanova 1971., 1981. i 1991. godine, Republički zavod za statistiku, Zagreb

Na cjelokupnom cresko-lošinjskom otočju tek je popis stanovništva 1991. zabilježio pozitivan apsolutni prirodni prirast od 149 stanovnika i to zahvaljujući višku živorođene djece nad brojem umrlih na Lošinjju (apsolutni prirodni prirast 335 stanovnika, tablica 2).

U tom zaokretu od snažne depopulacije ka znatnom porastu broja stanovnika, ako se promatra otočje u cjelini, krije se i demografska posebnost istraživanja otočja Cresa i Lošinjja. Znatnim utjecajem emigracijskih ali i imigracijskih procesa na demografski razvitak, ta se podskupina otoka, kao gotovo ni jedna od jadranskih, približila modelu »otvorene populacije« (Lajić, 1993: 19).

² Popis 1991. je uz prisutno otočno stanovništvo obuhvatio i skupine stanovnika koji ne žive na otoku, primjerice radnike koji rade u inozemstvu, ali i vlasnike kuća za odmor koji su svoje stalno boravište zbog novog poreznog sustava prijavili na otocima. Stoga demografi koji se bave stanovništvom hrvatskog otočja rezultate posljednjeg popisa temeljenog na načelu stalnog stanovništva uzimaju s rezervom.

Tablica 2: Živorodeni, umrli i prirodni rast/pad na cresko-lošinjskom otočju u razdoblju 1962.-1991.

Otok/otočje	Prirodno kretanje								
	1962.-1971.			1972.-1981.			1982.-1991.		
	natal.	mort.	p.p.	natal.	mort.	p.p.	natal.	mort.	p.p.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Lošinj	878	644	234	976	839	137	1165	830	335
Ilovik	13	39	-26	11	44	-33	6	35	-29
Susak	27	150	-123	9	76	-67	13	52	-39
Unije	17	45	-28	20	29	-9	9	19	-10
Male Srakane	1	3	-2	0	1	-1	1	2	-1
Vele Srakane	3	5	-2	2	2	0	1	1	0
Cres	348	587	-239	373	547	-174	372	479	-107
Cresko-loš. otočje	1287	1473	-186	1391	1538	-147	1567	1418	149

Izvori: Dokumentacija RZS, Zagreb, Dokumentacija rođenih i umrlih po naseljima 1962.-1991. godina

2.2. Mehaničko kretanje stanovništva

Analizirajući podatke mehaničkoga kretanja stanovništva cresko-lošinjskog otočja u razdoblju između dvaju popisa 1961. i 1971., uočavaju se dva usporedna procesa: i daljnje snažno iseljavanje s Cresa i otoka lošinjskog arhipelaga, u čemu je prednjačio Susak (negativni migracijski saldo, tablica 3). Susak kao otok s najvećim brojem stanovnika u lošinjskom arhipelagu izgubio je u deset međupopisnih godina 63% svojeg stanovništva. Rezultat toliko brojnog iseljavanja bit će uočljiv u sljedećemu međupopisnom razdoblju u kojem će emigracija biti razmjerno zanemariva zbog potpuno iscrpljenoga emigrantskoga kontingenta. Otok Lošinj šezdesetih još bilježi negativni migracijski saldo (-103 stanovnika), ali u istom razdoblju na otok useljava 1349 stanovnika. To je vrijeme izgradnje prvih modernih hotela na otoku, prvo u Malome, a poslije i u Velom Lošinju. Potreba za radnom snagom građevinske i turističke struke privlači većinu doseljenika u Mali Lošinj. Koliko god bio gospodarski privlačan za doseljenike iz drugih područja zemlje, grad ne nudi dovoljnu perspektivu vlastitim građanima radnoaktivne i predaktivne dobi koji iseljavaju u podjednako velikom broju (1369 stanovnika). U desetak međupopisnih godina došlo je do velike promjene u strukturi stanovništva s obzirom na podrijetlo, pa je u to vrijeme tek svaki treći stanovnik Maloga Lošinja bio autohtoni Lošinjanin.

Popis 1981. ustanovljuje iseljavanje gotovo svakog petog stanovnika (18%) s cjelokupnog otočja. Promatrajući iseljavanje po naseljima, zamjetno je manje iseljavanje iz gradova Cresa i Lošinja, nego iz manjih naselja. Štoviše, otočna gradska središta Cres i Lošinj, smještena na obali, postupno postaju sve privlačnijim za unutarotočnu migraciju (iz manjih ruralnih naselja otoka ili s otoka lošinjskog arhipelaga), ali i za imigrante iz drugih dijelova Hrvatske i bivše države. Znatno

useljavanje koje je na Lošinju započelo još u ranijem međupopisnom razdoblju nastavlja se i dalje pa je tako na otok doselilo preko 10% od ukupnog broja stanovnika. Uz istovremen rast broja stanovnika grada Cresa, broj stanovnika u naseljima u unutrašnjosti otoka u tom se razdoblju smanjio za gotovo trećinu. Iseljavanja s otoka lošinjskog arhipelaga znatno je manje nego u prethodnome međupopisnom razdoblju kada je s otoka iselio gotovo sav potencijalni emigrantski kontingent, dakle uglavnom mlada i obrazovanija populacija.

Proces zaustavljanja iseljavanja koji se na Lošinju dogodio još sedamdesetih, zahvatio je u osamdesetima i Cres. Rezultati posljednjeg popisa stanovništva 1991. zabilježili su ukupan porast broja stanovnika na Lošinju, a prvi put i na Cresu (169 stanovnika). Broj stanovnika u Malom Lošinju porastao je za 25,2%, a u gradu Cresu za 15,3%. Raste broj stanovnika svih naselja na Lošinju među kojima razmjerno znatan broj imigranata bilježi Veli Lošinj (229). Među otocima lošinjskog arhipelaga blagi pozitivni migracijski saldo zabilježili su Ilovik (27 stanovnika) i Unije (6), dok ostali otoci arhipelaga i dalje gube svoje stanovništvo.

Tablica 3: Migracijski saldo stanovništva cresko-lošinjskog otočja prema popisima 1971., 1981 i 1991.

Otok/otočje	Migracijski saldo		
	1962./71.	1972./81.	1982./91.
Lošinj	-103	726	1111
Ilovik	-107	-33	27
Susak	-753	-9	-20
Unije	-132	-19	6
Male Srakane	-13	1	0
Vele Srakane	-73	-1	-7
Cres	-598	-184	169
Cresko-loš. otočje	-1779	481	1286

Izvor: Popisi stanovništva, domaćinstva i stanova 1971., 1981. i 1991. godine, Republički zavod za statistiku, Zagreb

3. Dobna struktura stanovništva cresko-lošinjskog otočja

Cresko-lošinjska populacija primjer je modela »otvorene« populacije na čije su formiranje dobne strukture u podjednakoj mjeri utjecali procesi u području prirodnoga kretanja (nataliteta i mortaliteta), kao i snažnog mehaničkog kretanja (i emigracije i imigracije), vanjskih činilaca poput svjetskih ratova, promjene političkih suvereniteta, epidemija i, u devedesetima, Domovinskog rata.

Višegodišnji denatalitet i snažno dugotrajno iseljavanje iz naselja u unutrašnjosti otoka Cresa i sa svih otoka lošinjskog arhipelaga ostavilo je mnoga staračka, samačka, ali i napuštena domaćinstva na otocima. Proces starenja stanovništva, kao

izravna posljedica depopulacije, utječe na sve pojedinačne sastavnice kretanja stanovništva, kako na prirodne (razinu nataliteta i mortaliteta, na stopu rasta stanovništva, na promjene u dobno-spolnoj strukturi ukupnog stanovništva i radnoga kontingenta, stupanj ekonomske aktivnosti stanovništva), tako i na mehaničke, odnosno migracijska kretanja.

Popis 1991. u odnosu na dva prethodna popisa (tablica 4) ustanovio je pad udjela starijeg stanovništva (65 godina i stariji) na Lošinju, Cresu i vrlo velik pad na Unijama. Ilovik bilježi stagnaciju na visokih 41,40% starijih u ukupnom stanovništvu, dok udio starijih Sušćana neprekidno tijekom posljednjih dvaju popisa raste.

Tablica 4: Broj i udio starijeg stanovništva cresko-lošinjskog otočja 1971., 1981. i 1991.

Otok/otočje	Stanovništvo starije od 65 godina					
	1971.		1981.		1991.	
	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)
1	2	3	4	5	6	7
Lošinj	746	12,96	828	12,52	785	9,75
Ilovik	67	31,60	61	41,50	53	41,40
Susak	101	31,56	86	34,82	65	35,71
Unije	54	48,65	39	45,88	13	16,25
Male Srakane*	0		1		0	
Vele Srakane*	5		6		3	
Cres	801	22,79	806	25,69	680	21,24

Izvor: Popisi stanovništva, domaćinstva i stanova 1971., 1981. i 1991. godine, Republički zavod za statistiku, Zagreb

*Broj stanovnika na Malim i Velim Srakanama toliko je malen da nema smisla računati udio pojedinih skupina stanovnika.

Proces starenja neke populacije definira se analitičkim pokazateljima dobne strukture. Prvi je od tih pokazatelja prosječna starost stanovništva. Prosječna starost kao aritmetička sredina relativno je najosjetljivija srednja vrijednost čiji stupanj reprezentativnosti ovisi o značajkama cjelokupne distribucije stanovništva prema dobi. Prosječna starost na cjelokupnom otočju već je trideset i više godina uvjerljivo iznad 30 godina (tablica 5), a uvriježeni je stav da proces starenja počinje kada prosječna starost stanovništva iznosi 30 godina. Najvišu prosječnu starost bilježimo na otocima lošinjskog arhipelaga gdje se vrijednosti uglavnom kreću oko 50 godina. Ukupno najmlađe stanovništvo, pa tako i najnižu prosječnu starost, ima Lošinj, 1991. godine 33,97 godina. Prema posljednjem popisu stanovništva, pozitivni migracijski saldo zaustavio je rast prosječne starosti na svim otocima i ona je u prosjeku niža za godinu do dvije. Iznimku predstavljaju Unije na kojima bilježimo najveću promjenu. Unije su 1971. imale prosječnu starost blizu 60 godina, da bi u sljedećih dvadeset godina ona iznosila nešto više od 44.

Tablica 5: Prosječna starost stanovnika cresko-lošinjskog otočja 1971., 1981. i 1991.

Otok/otočje	Prosječna starost u godinama popisa		
	1971.	1981.	1991.
1	2	3	4
Lošinj	35,42	34,74	33,97
Ilovik	47,09	52,75	51,26
Susak	51,36	51,77	50,96
Unije	59,85	52,8	44,11
Male Srakane*			
Vele Srakane*			
Cres	43,06	42,69	40,76

Izvor: Popisi stanovništva, domaćinstva i stanova 1971., 1981. i 1991. godine, Republički zavod za statistiku, Zagreb.

*Otoci imaju tako malen broj stanovnika da nema smisla računati prosječnu starost stanovništva.

Koeficijent starosti temeljni je pokazatelj razine starenja. Populacija počinje starjeti kada je udio osoba od 60 i više godina dosegnuo 12%. Posljednja tri popisa pokazuju da je koeficijent na svim otocima cresko-lošinjskog prostora neprekidno iznad granične razine, s tendencijom pada u posljednjemu međupopisnom razdoblju, uz iznimku Suska. Na Susku koeficijent doseže gotovo 49% i približava se najvišem koeficijentu, koji ima Ilovik (49,22%). Najniži koeficijent, s tendencijom postupnog kontinuiranog pada bilježimo na Lošinju (14,02).

Tablica 6: Koeficijenti starosti stanovništva cresko-lošinjskog otočja 1971., 1981. i 1991.

Otok/otočje	Godina popisa		
	1971.	1981.	1991.
1	2	3	4
Lošinj	19,34	15,37	14,02
Ilovik	38,68	50,34	49,22
Susak	43,13	41,70	48,90
Unije	68,46	52,94	23,46
Male Srakane*			
Vele Srakane*			
Cres	30,98	29,67	26,74

Izvor: Popisi stanovništva, domaćinstva i stanova 1971., 1981. i 1991. godine, Republički zavod za statistiku, Zagreb.

*Otoci imaju tako malen broj stanovnika da nema smisla računati koeficijent starosti stanovništva.

Sljedeći je pokazatelj starenja neke populacije indeks starenja koji u odnos doводи broj stanovnika starih 60 i više godina prema broju stanovnika od 0 do 20 godina. Krična vrijednost od koje neka populacija počinje starjeti je 40%. Kao i kod ko-

eficijenta starosti, svi otoci od popisa 1961. do 1991. nisu imali vrijednost ispod praga starenja. Lošinj, prema podacima posljednjeg popisa, danas ima niži indeks nego u prethodnim dvama popisima (50,29). Trend pogoršanja starosne strukture na cjelokupnom otočju zaustavljen je i na otocima lošinjskog arhipelaga. Odnos mladih do 20 prema starima 60 i više godina otprilike je 1:3 (Ilovik 286,36 ili Susak 329,63). Indeks starenja na Unijama 1991. znatno je pao jer je u vrlo maloj populaciji smanjen broj otočana u dobi 60 i stariji i bitno povećana skupine mladih do 20 godina. Odnos mladih i starih u gradskim naseljima Lošinja i Cresa povoljniji je i iznosi približno 1:2, dok u naseljima u unutrašnjosti Cresa, u kojima i živi najbrojnija stara populacija, na jednog mladog dolaze više od četiri starija stanovnika.

Tablica 7: Koeficijenti dobne ovisnosti stanovništva cresko-lošinjskog otočja 1971., 1981. i 1991.

Otok/otočje	Koef. ukupne dobne ovisnosti			Koef. dobne ovisnosti mladih			Koef. dobne ovisnosti starih		
	1971.	1981.	1991.	1971.	1981.	1991.	1971.	1981.	1991.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Lošinj	51,92	49,90	47,34	32,26	31,14	32,94	19,66	18,76	14,40
Ilovik	81,19	113,05	103,12	23,93	24,64	20,31	57,26	88,41	82,81
Susak	70,21	75,17	93,62	16,49	14,18	24,47	53,72	60,99	69,15
Unije	101,82	129,63	53,85	3,64	24,32	30,77	98,20	105,41	23,08
M. Srak.*									
V. Srak.*									
Cres	62,06	71,48	65,34	24,99	27,70	30,22	37,07	43,78	35,12

Izvor: Popisi stanovništva, domaćinstva i stanova 1971., 1981. i 1991. godine, Republički zavod za statistiku, Zagreb.

*Otoci imaju tako malen broj stanovnika da nema smisla računati koeficijente dobne ovisnosti stanovništva.

Kvantifikaciju procesa starenja poželjno je izvršiti što većim brojem pokazatelja starenja, među kojima važno mjesto zauzimaju koeficijenti dobne ovisnosti. Koeficijenti dobne ovisnosti stavljaju u odnos kontingente stanovništva koji ne rade prema radnom kontingentu. Opterećenje radnoga kontingenta stanovništva mijenjalo se u posljednjim trima međupopisnim razdobljima na svakom od otoka drukčijim smjerom i tempom. Na Lošinj je ukupna dobna ovisnost na razini one u razvijenim zemljama (49,3), s tendencijom blagog pada (od 51,92 u 1971. na 47,34 u 1991.) zbog smanjenja koeficijenta dobne ovisnosti starih (sa 19,66 na 14,40). Dakle, na dvije osobe radno aktivne dobi dolazi jedna izvanradne dobi. Posve je drukčija situacija na malim otocima lošinjskog arhipelaga. Na Iloviku i Susku, prema podacima posljednjeg popisa, na jednu osobu radno aktivne dobi dolazi jedna uzdržavana, uz različite odnose koeficijenata dobne ovisnosti mladih i starih (vidi tablicu 7). Unije su u posljednjih dvadeset godina znatno umanjile, otprilike četiri puta, koeficijent dobne ovisnosti starih, i u istom razdoblju, nešto više od osam puta povećale koeficijent dobne ovisnosti mladih. U maloj populaciji, vrlo osjetlji-

voj na promjene bilo koje vrste ili smjera, to je rezultiralo promjenom ukupnoga koeficijenta dobne ovisnosti, prema kojem 1991. dvije osobe radno aktivne dobi brinu o samo jednoj izvanradne. Ukupna dobna ovisnost na Cresu otprilike je na razini svjetskog prosjeka (63,9 prema podacima Ujedinjenih naroda, prema Wertheimer-Baletić, 1999: 395) i iznosi 65,34 odnosno na tri radno aktivna otočana dolaze dvije uzdržavane osobe.

Koeficijent dobne ovisnosti mladih mjeri stupanj opterećenosti stanovnika u radnoj dobi života kontingentom u predradnoj. Taj koeficijent je u porastu na svim otocima uz iznimku Ilovika i kreće se između 20,31 (na Iloviku) i 32,94 (na Lošinju).

Koeficijent dobne ovisnosti staračkoga kontingenta pokazatelj je stupnja opterećenosti stanovnika u proizvodnoj dobi dobnom skupinom osoba starih 65 i više godina. Taj je koeficijent u posljednjih dvadeset godina u padu na Lošinju, Iloviku, Unijama i Cresu. Porast bilježi jedino populacija Suska. Naime, na Susku posljednji popis zatječe znatan pad broja stanovnika radno aktivne dobi uz nešto manje smanjenje broja starih otočana. Najtežu situaciju i najveće opterećenje aktivnog stanovništva zatječemo u naseljima u unutrašnjosti Cresa. Koeficijent ukupne i dobne ovisnosti starih u neprekidnom je porastu od 1971. do 1991., dok je koeficijent dobne ovisnosti mladih u padu. »To je tipična konstelacija izumirajućih regija, a slikovito se može prikazati preokrenutom 'dobnom piramidom', gdje je baza najuži dio piramide, a starošću stanovništva sljeme piramide se proširuje« (Lajić, 1993: 23).

4. Samačka domaćinstva na cresko-lošinjskim otocima 1991.

Stariji otočani najčešće žive u svojim domovima sami, bez djece koja su od njih odselila. Istraživanje Defilippisa (1994) utvrdilo je svako peto domaćinstvo na dalmatinskim otocima kao domaćinstvo dvoje ostarjelih bez djece. Odlazak djece iz roditeljskog doma, u gerontologiji poznat kao sindrom »praznoga gnijezda«, roditelji na otocima doživljavaju teže jer djeca često odlaze toliko daleko da se njihovi posjeti svode na posjet jednom godišnje, u vrijeme ljetnih praznika. Uobičajena slika u mnogim otočkim domovima su ostarjeli bračni partneri, ili dvije sestre koje žive same, a ništa rjeđi nisu ni samci. Staračka domaćinstva dominiraju u manjim naseljima, u naseljima na malim otocima i u seoskim naseljima u unutrašnjosti pojedinih otoka. Usporedno sa smanjenjem veličine domaćinstva i porastom starosti njihovih članova znatno raste i broj samačkih domaćinstava. Prema podacima posljednjeg popisa stanovništva, na Lošinju i Cresu je od ukupnog broja domaćinstava gotovo svako četvrto bilo samačko (22,94% i 28,13%), na Iloviku i Unijama svako treće (30% i 31,43%), a najteža je situacija na Susku gdje je gotovo svako drugo domaćinstvo samačko. Samačka su domaćinstva posljednji stadij izumiranja domaćinstva. Kada umre njegov jedini član, i domaćinstvo će se ugasiti.

Među samcima znatno je veći broj, kao što je i uobičajeno, žena. Primjerice, prema nekim stranim istraživanjima (Sweet, Bumpass, 1987. u Perlmutter, Hall:

1992: 330) u dobi od 65-69 godina 34% žena su udovice, a samo 7% muškaraca udovci, a u skupini deset godina starijih, 75-79 godina, čak 60% je udovica i samo 18% udovaca.

5. Odnos broja muškaraca i žena u starijim dobnim skupinama

Spolna struktura populacije cresko-lošinjskih otoka formirana je tijekom dvadesetog stoljeća prirodnim i posebice snažnim mehaničkim kretanjem stanovništva te nekim vanjskim činiocima, među kojima važno mjesto pripada ratu, tj. ratnim gubicima muškog stanovništva.

Denatalitet i dugogodišnji negativni migracijski saldo uzrokovan brojnim iseljavanjem u ranijim razdobljima pretežno mlađeg i neoženjenog muškog stanovništva prouzročio je spolnu neravnotežu na cresko-lošinjskom otočju u korist žena. Neravnoteža u korist žena bila je izraženija u vrijeme popisa 1971. no u vrijeme posljednjeg popisa. Imigracijsko razdoblje koje taj prostor zahvaća, sedamdesetih i osamdesetih donekle je ublažilo razlike u broju žena i muškaraca u ukupnom stanovništvu, ali nije dalo veće rezultate u promjeni spolne strukture među starijim stanovništvom. Spolni debalans najizrazitiji je na malim otocima lošinjskog arhipelaga.

Opći koeficijent feminiteta na cijelom prostoru prema popisu 1991. kreće se između 105,7 na Lošinju do 145,5 na Unijama. Na Cresu na 100 muškaraca u ukupnom stanovništvu dolazi 107 žena. Koeficijent feminiteta na Iloviku je 123,1, a na Susku 144,2. Koeficijent feminiteta među starijim otočanima pokazuje još viši stupanj zastupljenosti žena. Iznimka je jedino Susak. Među starijima na Susku podjednak je broj muškaraca i žena (96,42). Na Lošinju i Cresu na stotinu muškaraca dolaze 162 žene u dobi od 65 godina i starije. Sličan odnos spolova bilježi posljednji popis na Iloviku i Unijama.

Dobno-spolna struktura stanovništva cresko-lošinjskog otočja u vrijeme popisa 1971. i 1991. predočena je pomoću grafičkog prikaza *dobnih piramida*. Izradili smo pojedinačne piramide za otoke Cres i Lošinj te jedinstvenu za otočje lošinjskog arhipelaga. Naime, veći i manji otoci uvelike se razlikuju prema pokazateljima starenja njihove populacije pa nam se činilo bitnim odvojiti ih u grafičkim prikazima.

Uspoređujući grafički prikaz dobne strukture stanovništva Lošinja u vrijeme dvaju međupopisnih razdoblja, zamjećujemo širenje *piramide* u području »trbuha« ili starosnih skupina od 30 do 44 godina. Pretpostavljamo da je tomu uzrok brojno useljavanje na otok mlađih radno aktivnih stanovnika. Baza *piramide*, skupina najmlađih stanovnika, blago se proširila 1991., a sljeme se, kojim ocrtavamo staro stanovništvo, ne proširuje. Lošinj ima pozitivni prirodni prirast, najnižu prosječnu starost i najniži koeficijent dobne ovisnosti starih. Grafički, crtež se najviše približio liku *piramide*.

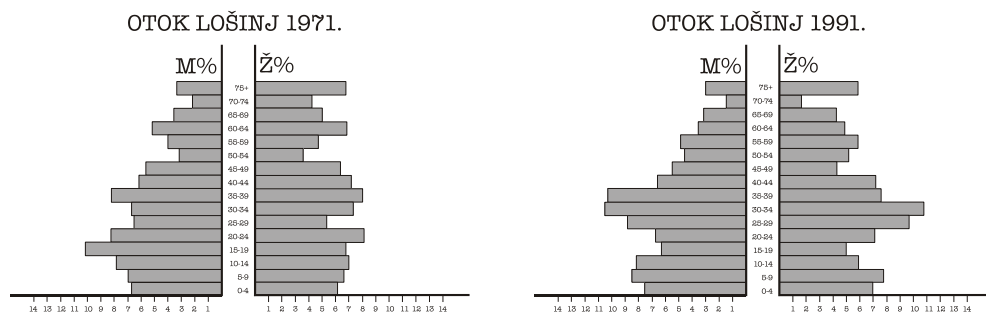
U vrijeme popisa 1971. dječja baza na liku otočja lošinjskog arhipelaga izrazito je uska. Dvadeset godina kasnije zamjetno je širenje *piramide* u području najmlađih dobnih skupina (0-4 i 10-14 godina). Okrnjenost piramide 1971. zbog snaž-

nog iseljavanja dobnih skupina od 25 do 44 godine nije uočljiva dvadeset godina kasnije među skupinom od 45 do 64 godine. Porast stanovnika u tim dobnim skupinama moguće je objasniti povratkom dijela iseljenika osamdesetih ili nepreciznošću posljednjeg popisa stanovništva na koju smo ranije upozorili. Velik broj starijih otočana još se više povećao tijekom dvaju međupopisnih razdoblja. U vrijeme obaju popisa grafički je prikaz dobnospolne strukture stanovnika lošinjskog arhipelaga sličniji *urni*.

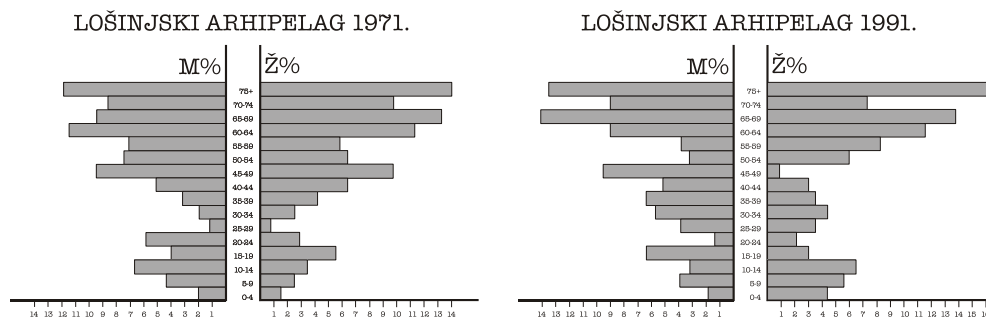
Na otoku Cresu između 1971. i 1991. također zamjećujemo porast broja najmlađih dobnih skupina, širenje lika u predjelu mlađih dobnih skupina radnog stanovništva, te znatno proširenje sljemena *piramide*, tj. porast broja starog stanovništva uz bitnu prevagu žena u najstarijoj dobnj skupini. Formiranje toliko širokog sljemena piramide uzrokovano je starosnom strukturom malih naselja u unutrašnjosti otoka.

Grafički prikaz dobne strukture stanovništva Lošinja – slika 1.; otoka lošinjskog arhipelaga – slika 2., i Cresa 1971. i 1991. – slika 3.

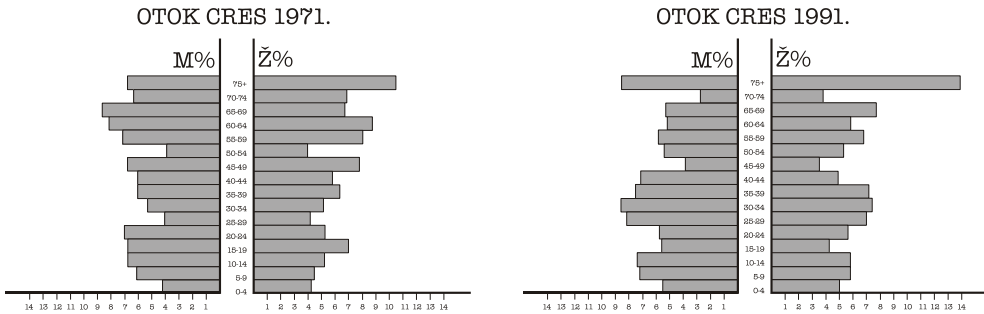
Slika 1.

Slika 2.

Slika 3.

6. Institucionalni smještaj za stare ljude na cresko-lošinjskom otočju

Izoliranost koja zahtjeva oslanjanje na vlastite snage određuju način života otočana od rođenja. Stoga valja pretpostaviti kako će i osjećaj osamljenosti u starijoj dobi u nekim trenucima moći lakše prihvatiti. Osim toga, na otocima, kao što je i uobičajeno u manjim sredinama, ljudi žive povezani čvršćim rodbinskim i susjedskim vezama. Dobrosusjedske veze i prijateljstva vršnjaka, koji su od rođenja zajedno proživljavali sve važne trenutke u svojim životima, u određenoj mjeri nadmještaju nedostatak nazočnosti mladih članova obitelji i njihovu brigu i pažnju. Sa sviješću o udaljenosti od djece koja bi o njima mogla brinuti, u starosti raste osjećaj osamljenosti i straha od trenutka kada narušeno zdravlje više neće starom roditelju dopuštati da se sam o sebi brine.

»Istraživanja vršena na nekim našim otocima potvrđuju već dobro uvriježenu tvrdnju i na empiriji temeljeno vjerovanje, da ambijent, način življenja, vrsta i način prehrane, životne navike i stil življenja i druge sastojnice specifične za život na otocima, vrlo pozitivno i promotivno utječu na duljinu i kvalitetu života ljudi koji žive na našim otocima« (Eterović, 1995: 25). Dobro zdravlje do u duboku starost jedan je od razloga zašto otočani odlaze u domove umirovljenika u starijoj dobi no ostarjeli stanovnici na kopnu. Stara otočna populacija nastoji koliko god dulje može ostati u svojim domovima, bez obzira na narušenost zdravlja.

Iako se na kvarnerskim otocima, prema podacima popisa stanovništva 1991., udio otočana starijih od 65 godina u ukupnom stanovništvu smanjio i čini 14,62%, odnosno svaki je sedmi stanovnik otočja stariji od 65 godina, kapaciteti za smještaj ostarjelih su nedovoljni. Na kvarnerskim otocima postoje dva doma umirovljenika, na Lošinju i Krku, s ukupnim kapacitetom od 220 mjesta. Oba doma imaju stambeni dio (za razmjerno samostalne korisnike, pokretne i slabije pokretne) i jedinicu za pojačanu njegu (za nepokretne, teško bolesne i potpuno o tuđoj njezi ovisne korisnike). Prema posljednjim podacima, još 207 otočana čeka na smještaj. Dio potreba za institucionalnim smještajem starijih cresko-lošinjskog otočja rješavaju i najbliži domovi na području Primorsko-goranske županije, u Rijeci i Voloskom.

Jedini dom na području cresko-lošinjskih otoka nalazi se u Velom Lošinju i kapaciteta je 70 mjesta. U stambenom dijelu smještena su 52, a 18 korisnika je na jedinici za pojačanu njegu. Od ukupno njih 70 teže je pokretno 9, a nepokretno 19 korisnika. Prema starosnoj strukturi, najviše je korisnika staro između 65 i 69 godina, njih 17, slijedi skupina od 11-ero u dobi od 80-84 godine, a 6 ih je staro 85 i više godina. O njima brinu 22 zaposlena raznih zanimanja. Nedostatak je nepostojanje tzv. vanjskih oblika skrbi za starije otočane. Tako ne postoji organizirana služba za kućnu dostavu toplih obroka ili služba za domaćinske poslove, za čime sigurno postoji potreba na otoku. Korisnici smješteni u tom domu mahom su Lošinjani i stanovnici malih lošinjskih otoka.

Dom u gradu Krku kapaciteta je 150 mjesta. Od toga broja, 59 korisnika je pokretno, 42 teže pokretno i 49 nepokretno. Uz domove u Rijeci i Voloskom starije stanovništvo Cresa u većoj je mjeri usmjereno prema tom domu. Starosna struktura u krčkom domu ponešto se razlikuje od lošinjskoga. Najviše je korisnika, 36%, staro 85 i više godina, njih sedamnaestero je u dobi 90-94 godine, a troje između 95 i 99. O njima brine 43 zaposlenih. Ni ovaj dom nema organiziran ni jedan oblik vanjske skrbi.

Umjesto gradnje velikih i skupih domova umirovljenika koji su ujedno i posve neprimjereni broju i potrebama starijih osoba na manjim otocima, vrlo je čest način obnova napuštenih objekata, nekadašnjih škola ili većih kuća u koje je moguće smjestiti nekoliko korisnika kojima bi se na jednom mjestu lakše pružala njega. Takvi objekti nisu toliko skupi za održavanje, omogućuju mogućnost zapošljavanja nekolicini mlađih ljudi raznih zanimanja (od poslova domaćice, domara do njegovateljica) na otoku. Na taj način stariji ljudi ostaju u svojim mjestima, među prijateljima i rođacima, a stres koji prati odlazak iz vlastitog doma znatno se ublažava. Jedan takav objekt manjega smještajnog kapaciteta uređuje se na Susku. Važna novost uz adaptaciju tog prostora je i planiranje organizacije oblika vanjske zaštite, tj. dostave hrane starijima u njihove domove.

Zaključak

Starenje stanovništva cresko-lošinjskog otočja uznapredovao je proces uzrokovan prije svega snažnim dugogodišnjim iseljavanjem s otoka. U posljednjih tri-desetak godina iseljavanje je postupno počelo jenjavati: najprije na Lošinju, a kasnije i na drugim otocima. Šezdesetih započinje useljavanje, prvenstveno na Lošinju i to u priobalnu naselja Mali i Veli Lošinj, da bi se desetljeće kasnije taj proces proširio na otok Cres, prije svega u grad Cres, a u posljednjem međupopisnom razdoblju i na otoke lošinjskog arhipelaga. Višegodišnje iseljavanje utjecalo je na prirodno kretanje stanovništva, a jedan i drugi proces na starenje stanovništva otoka. Promjena migracijskog smjera sedamdesetih (useljavanje na otoke) nije uspjela bitno promijeniti dobnu strukturu stanovništva. Točnije, nejednak intenzitet useljavanja na pojedini otok različito je utjecao na prirodno kretanje stanovništva. Svi analitički pokazatelji starenja ukazuju na razlike u stupnju ostarjelosti pojedinog otoka.

Stoga nam se čini zanimljivim ovdje izložiti dio rada Lajića i Nejašmića (1994) u kojem su, sastavljajući preciznu skalu stupnja ostarjelosti stanovništva hrvatskih otoka (ukupno 43 naseljena otoka), tipizirali stupanj ostarjelosti otočnih populacija kombinirajući udjel »mladih« i »starih« u populaciji. Što je veći udjel »mladih« u rasponu od 0,0 do 30,0 bodova, nosi više bodova. Udjel, pak, »starih« bodovan je u rasponu od 0,00–70,00 i to tako da veći udjel starijeg stanovništva donosi manje bodova. Prema bodovanju svih hrvatskih otoka po podacima popisa 1991., njihova je ukupna populacija sa 72,5 boda pripadala 4. tipu, tj. ranij fazi duboke starosti. Svaki od otoka cresko-lošinjske skupine pojedinačno vrlo se razlikuje po udjelu pojedinih skupina stanovnika pa je najispravnije iskazati podatak za svaki otok zasebno. Tako Lošinj (84,5 bodova) pripada tipu 2 ili starenju i nalazi se na prvome mjestu kao otok s najblažim stupnjem ostarjelosti među sveukupnim hrvatskim otočjem. Na 16. mjestu poretka svih otoka nalazi se Cres sa 66,5 bodova i 4. tipom ostarjelosti, tzv. dubokom starosti. Slijede Unije na 21. mjestu (59,5 bodova) s 5. tipom ili vrlo dubokom starosti te Ilovik na 29. (38,5 bodova) i Susak na 31. mjestu (36,5 bodova) s pripadajućim 6. tipom ili izrazito dubokom starosti.

LITERATURA

- BOZANIĆ, Anton (1997). *Iseljenici cresko-lošinjskog otočja u New Yorku i okolici*. Cres – Mali Lošinj – New York: Grad Cres, Grad Mali Lošinj i Katedra Čakavskog sabora Cres–Lošinj.
- DEFILIPPIS, Josip (1994). »Obiteljska gospodarstva dalmatinskih otoka«, *Radovi*, Split, god. 4, br. 11, str. 337–354.
- LAJIĆ, Ivan (1992). *Stanovništvo dalmatinskih otoka*. Zagreb: Consilium i Institut za migracije i narodnosti.
- LAJIĆ, Ivan (1993). *Plan gospodarenja otočjem Cres – Lošinj: demografski aspekt* (rukopis).
- LAJIĆ, Ivan i Ivo NEJAŠMIĆ (1994). »Metodološke osobitosti demografskog istraživanja hrvatskog otočja«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, god. 3, br. 12–13, str. 381–394.
- LAJIĆ, Ivan (1996). *Demografski razvitak Županije primorsko-goranske*. Rijeka: Zavod za razvoj, prostorno planiranje i zaštitu čovjekova okoliša u Rijeci.
- LAJIĆ, Ivan (1997). »Suvremena demografska problematika jadranskih otoka«, u: Nenad Starc, Marija Kaštelan-Macan i Silvana Ćurlin (ur.). *Nacionalni program razvitka otoka*. Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove, str. 13–32.
- NEJAŠMIĆ, Ivo (1991). *Depopulacija u Hrvatskoj – korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb: Globus i Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu.
- PERLMUTTER, Marion i Elizabeth HALL (1992). *Adult Development and Aging*. New York: John Wiley & sons, Inc.
- PODGORELEC, Sonja (1997). *Starenje na dalmatinskim otocima* (Magistarski rad). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- SMOLJANOVIĆ, Mladen, Ankica SMOLJANOVIĆ i Ivo NEJAŠMIĆ (1999). *Stanovništvo hrvatskih otoka*. Split: Zavod za javno zdravstvo.

IZVORI

Dokumentacija RZS, Zagreb, Dokumentacija rođenih i umrlih po naseljima 1962.–1991. godina.

Popisi stanovništva, domaćinstva i stanova 1971., 1981. i 1991. godine, Zagreb, Republički zavod za statistiku.

Sonja Podgorelec

THE INFLUENCE OF MIGRATION ON POPULATION AGEING IN THE CRES-LOŠINJ ARCHIPELAGO

SUMMARY

Demographic research in regard to the islands of Cres and Lošinj belongs in the domain of *small* population studies. Throughout history, and especially after World War II, the islands experienced very strong emigration and later immigration processes. After fifty or more years of continual emigration, immigration began on the island of Lošinj in the 1960s, and on Cres in the 1970s. This reversal from strong depopulation to a significant increase in the size of the population, if the islands are examined as a whole, reveals certain demographic particularities in comparison with other Croatian islands. The long-term reduction of the birth rate and prolonged emigration from settlements in the interior of Cres and from all the islands of the Lošinj archipelago has been the cause of many elderly, single-person and abandoned households. All the analytical indicators pertaining to the age structure are above the threshold which marks the beginning of population ageing. The average age on all the islands has for over thirty years been well above 30, whereas in the Lošinj archipelago it has been above the reproductive age – i.e. about 50. The age coefficient varies between 14.02 for Lošinj and 49.22 for Ilovik. The island of Lošinj itself has the youngest population, and hence the lowest indicators of ageing. The burden on the working-age contingent on each island has changed at a different rate and in a different direction during the last three inter-census periods. The co-efficient of dependency of the young is increasing on all the islands, while the co-efficient of dependency of the elderly age groups is falling on Lošinj, Ilovik, Unije and Cres. The reduction of the birth rate and the negative migration balance caused by high emigration of mainly young, unmarried males has caused a sex ratio imbalance in favour of females. The general co-efficient of females, according to the 1991 census was between 105.7 on Lošinj and 145.5 on Unije. The co-efficient of females in the over 65 age groups indicates an even greater proportion of women in the population. On the entire Cres-Lošinj archipelago there is only one facility for the institutional accommodation of the elderly.

KEY WORDS: depopulation, emigration, immigration, ageing, single-family households, Cres, Lošinj, the Cres-Lošinj archipelago

Sonja Podgorelec

INFLUENCE DES MIGRATIONS SUR LE VIEILLISSEMENT DE LA POPULATION DE L'ARCHIPEL DE CRES-LOŠINJ

RÉSUMÉ

L'étude démographique de l'archipel de Cres-Lošinj relève des recherches sur les *petites* populations. Cet archipel a connu au cours de son histoire, et en particulier après la Deuxième Guerre mondiale, de très importants processus d'émigration puis d'immigration. Après un bon demi-siècle de constante dépopulation, l'île de Lošinj a commencé dans les années 60 à accueillir de nouveaux habitants, suivie dans les années 70 par l'île de Cres. Dans ce passage d'une forte dépopulation à une croissance notable du nombre d'habitants résidents, si l'on considère l'archipel dans son ensemble, la particularité démographique de l'archipel sous étude, en regard des autres îles croates. De longues années de dénatalité et une forte et longue désertification des localités situées à l'intérieur de l'île de Cres et de toutes les îles de l'archipel de Lošinj y ont multiplié le nombre de ménages âgés, célibataires ou foyers abandonnés. Tous les indicateurs analytiques de la structure des âges dépassent le seuil marquant le début d'un vieillissement de la population. La moyenne d'âge sur l'ensemble de l'archipel est déjà depuis plus d'une trentaine d'années au-dessus de 30 ans et, sur les îles de l'archipel de Lošinj, elle se situe au-delà de la limite de l'âge de reproduction, autour de 50 ans. Le coefficient de vieillesse se situe entre 14,02 à Lošinj et 49,22 à Ilovik. C'est l'île de Lošinj qui présente dans l'ensemble la population la plus jeune, et donc les indicateurs de vieillesse les plus bas. Le poids reposant sur la population active a changé à un rythme et dans une direction différents d'une île à l'autre au cours des trois périodes jalonnées par les derniers recensements. Le coefficient de dépendance des jeunes est en hausse sur toutes les îles, tandis que le coefficient de dépendance des personnes âgées chute à Lošinj, Ilovik, Unije et Cres. La dénatalité et de longues années pendant lesquelles le solde migratoire a été négatif, marqué par une forte émigration de la population masculine, plutôt jeune et célibataire, a provoqué un déséquilibre au profit des femmes. Le coefficient moyen de femmes d'après le recensement de 1991 se situait entre 105,7 à Lošinj et 145,5 à Unije. Le coefficient de femmes parmi les insulaires de 65 ans et plus affiche un taux encore plus élevé de femmes. Il n'existe dans tout l'archipel de Cres-Lošinj qu'un seul centre institutionnel d'accueil pour personnes âgées.

MOTS CLES: dépopulation, émigration, immigration, vieillissement, ménages célibataires, Cres, Lošinj, archipel de Lošinj